
КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

О. Г. БІЛОРУС,
професор, доктор економічних наук,
академік НАН України,
головний науковий співробітник
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
(Київ)

ТЕОРІЯ БЕЗПЕЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

OLEG BILORUS,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Academician of the NAS of Ukraine,
Principal Researcher,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

THEORY OF SAFE ECONOMIC DEVELOPMENT

Україна перебуває в скрутному економічному становищі. Значне падіння економіки у 2014–2015 рр., низькі темпи відновлення, висока соціальна напруженість зумовлюють ризики дестабілізації ситуації та цілий ряд загроз. У цих умовах зростає актуальність вирішення проблеми економічної безпеки. Цій темі присвячено багато праць, в яких досліджуються різноманітні її аспекти. Як правило, вивчаються ризики, загрози, небезпечні стани різних ланок економіки і пропонуються заходи щодо подолання небезпечних явищ. На цьому шляху зроблено досить багато. Але є інший методологічний підхід до проблем економічної безпеки, який акцентує увагу на збалансованому розвитку економічної системи без загроз і небезпек. Саме у такій методологічній парадигмі підготовлено рецензовану монографію А.А. Гриценка, присвячену архітектоніці економічної безпеки [1]. У цьому дискурсі робота продовжує розвивати підхід, започаткований у монографії “Глобалізація і безпека розвитку” [2], де безпеку розглянуто не в абстрактно-гуманітарному плані як окрему проблему, а в контексті сучасної суспільної практики вирішення завдань постіндустріального сталого розвитку.

Ключовим концептом “Архітектоніки економічної безпеки” є ідея побудови такої структури економічної системи, яка буде внутрішньо збалансованою і адаптованою до зовнішнього середовища. Автор трактує архітектоніку як таку структуру цілісної системи, яка втілює найфундаментальніші зв’язки, адекватно виражає сутність системи, тому побудована за законами гармонії. Відповідно до цього, предметом архітектоніки економічної безпеки визначено закономірності структурної будови економічної системи, які зумовлюють її безпечне функціонування і розвиток, а методом є сходження від абстрактного до конкретного, яке, базуючись на системі логічних операцій і забезпеченні єдності історичного та логічного, дає можливість теоретично відтворити збалансований і безпечний розвиток економічної системи.

Визначення предмета і методу створило базу для застосування наукового, теоретично виваженого підходу, який не “застрягає” в деталях, а знаходить стриж-

Білорус Олег Григорович (Bilorus Oleg), 2018; e-mail: o.bilirus@gmail.com.

ньюву лінію, опорні характеристики системи безпечного економічного розвитку. Автор виходить з того, що архітектоніка має свої основні закони, серед яких він виділяє закони статички і динаміки. До законів статички віднесено закон рівноваги, закон усереднення (або золоті середини) і закон ієрархічного структурування (або золотого перетину), а до законів динаміки — закон диференціації та інтеграції; закон структуризації функцій і закон сходження. На думку автора, ці закони діють у всіх цілісних системах і мають комплементарний характер. Їх дію проілюстровано на економічних прикладах.

Узагальнення цих прикладів приводить до таких міркувань. На основі закону *диференціації та інтеграції* відбуваються поділ праці, виникнення різних видів економічної діяльності, їх взаємодоповнення та інтеграція шляхом обміну продуктами діяльності. У цьому процесі спостерігається *структуризація функцій*, які раніше виконували вже існуючі структурні елементи (функцію міри вартості спочатку в обміні виконували самі товари, потім з'явилися гроші як особливий структурний елемент, за яким закріпилася ця функція; заміна реальних товарних грошей їх представниками зумовила появу такого структурного елемента, як Центральний банк, основна функція якого — забезпечувати стабільність грошової одиниці). Усе це веде до ускладнення структури економічних об'єктів на основі *закону сходження*, в якому попередні здобутки не зникають, а стають моментом складнішого цілого. Розвиток товарно-грошових відносин не замінює натурально-господарські зв'язки (виробництво і споживання благ залишається основою), а опосередковує їх і надає їм товарної форми.

Закон рівноваги стосується всіх економічних процесів і станів: ціноутворення, бюджетів усіх рівнів, платіжного балансу тощо. *Закон усереднення* показує, що рівновага досягається навколо середніх значень параметрів процесу, а структурування цілого відбувається за законом *золотого перетину* (все ціле належить до своєї більшої частини так, як більша до меншої). Це означає, що рівновага зберігається у процесі диференціації цілого, що і забезпечує збалансований і безпечний розвиток.

Застосування законів архітектоніки у практичній діяльності означає виконання імперативних вимог, що забезпечують збалансований розвиток. На основі цього в монографії сформульовано архітектонічні принципи економічної безпеки. Вони орієнтують на дотримання рівноважних станів, безпечних параметрів відхилень від них і збалансованих пропорцій. Слід зазначити, що теоретично отримані пропорції добре корелюють з емпірично встановленими параметрами економічних процесів у розвинутих країнах. Наприклад, коливання в межах 2%, за законами архітектоніки, є нормальним здійсненням будь-якого процесу (без коливань процес взагалі не може існувати). Тому на такі коливання зовсім можна не реагувати (принцип нормальності). Це відповідає практиці розвинутих країн у грошово-кредитній політиці, де інфляція в межах 2% вважається оптимальною для економічного розвитку, і це доведено емпірично. Системи оподаткування в розвинутих країнах також наближені до архітектонічних параметрів, хоча зрозуміло, що вони вибудовувалися на базі емпіричного досвіду, а не законів архітектоніки.

Таким чином, у монографії виокремлено головні архітектонічні фактори економічної безпеки. До них віднесено, по-перше, сумісно-розділену діяльність як основу для безпечності функціонування і розвитку економічних систем, бо її порушення означає розриви у процесах поєднання різних відокремлених видів діяль-

ності, що веде до криз, безробіття, недоотримання доходів, бюджетних дефіцитів, зростання боргів, банкрутств та інших негативних наслідків. Другим важливим фактором є інверсійний тип ринкової трансформації, який характеризується змінним порядком економічних перетворень, і в умовах реалізації класичних сценаріїв ринкових трансформацій веде до протилежних очікуваним наслідків, що породжує різноманітні загрози і кризи.

Третім важливим фактором впливу на економічну безпеку, який призводить до переважно негативних наслідків, автор вважає суперечливу взаємодію глобалізації (яка реалізується через інформаційно-технологічні та фінансово-економічні механізми) та локалізації (яка реалізується через просторово-територіальні форми). На наш погляд, особливу увагу слід звернути на фінансіалізацію економіки, яка веде до відриву реальних економічних процесів від фінансових (про що автор згадує далі, але не пов'язує це з фінансіалізацією) і в поєднанні з глобалізацією створює небачені до того можливості перерозподілу багатства і зростання нерівності.

Основоположний фактор економічної небезпеки для України автор вбачає у формуванні базової економічної деструкції, яка полягає в тому, що Україна, не вибудувавши свого внутрішнього ринку і не вирішивши базових проблем забезпечення життєдіяльності своїх громадян, пристосувалася до різних фрагментів світового ринку як сировинний придаток. У праці показано, що ця базова деструкція зумовлює цілий ряд соціально-економічних диспропорцій. Навіть економічне зростання в таких умовах веде до поглиблення структурних деформацій, породжує нові небезпеки і неминуче закінчується кризою.

До факторів економічної небезпеки віднесено також невизначеності та ризики, що виникають у процесі формування інформаційно-мережевої економіки, яка базується на зовсім інших закономірностях, ніж індустріально-ринкова система. Це породжуватиме гострі суперечності та конфлікти. З огляду на важливість і визначальну роль цих процесів, у монографії було б доцільно розглянути їх більш докладно.

У пошуках адекватних відповідей на дію факторів економічної небезпеки автор зосереджує увагу на основних складових механізми безпечного розвитку. Насамперед, обґрунтовується необхідність переходу до реконструктивного розвитку, який би зробив центром структурну перебудову економічної системи, спрямовану на відновлення власної господарської суб'єктності України, реалізацію її сутнісних особливостей і переваги в усіх аспектах (природному, географічному, поведінковому та ін.) на базі домінування якісних перетворень над кількісними. На наш погляд, важливим є положення про те, що реконструктивний розвиток має бути інтровертним, інклюзивним та інноваційним. Це означає, що необхідно виходити з того, що власне потрібно Україні – дивитись, як для вирішення цих завдань можна використовувати включеність у світогосподарські процеси, і розв'язувати всі ці проблеми на інноваційній основі.

Досить обґрунтованим і нетрадиційним є сформульоване автором положення про те, що ринок і держава утворюють дві комплементарні опори безпечного економічного розвитку. На відміну від дискусій про більшу чи меншу роль держави в економіці, висвітлюється позиція, що в сучасному світі ринок і держава виконують власні, незамінні та доповнюючі функції (ринок слугує механізмом узгодження приватних економічних інтересів, а держава репрезентує спільний інтерес усіх членів суспільства), і ці функції вони повинні виконувати повною мірою.

Далі це конкретизовано через обґрунтування необхідності комплементарної взаємодії громадянського суспільства, бізнесу і влади, що є умовою безпечного розвитку. На думку автора, важливе значення має формування інституційної архітектури безпечного економічного розвитку. В її основі лежить довіра. Розглянуто інституційні підвалини подолання небезпек конфронтації, інституційна архітектура грошово-кредитної політики, проблеми забезпечення цілісності інституційних механізмів безпечного економічного розвитку.

Проте у ході розкриття фундаментальних закономірностей безпечного розвитку автор не співвідносить їх з конкретними аспектами економічної безпеки (інвестиційно-інноваційна, банківська безпека, безпека регіону, підприємства тощо). Зрозуміло, що це особливе завдання, і досліджень конкретно-прикладних аспектів набагато більше, ніж загальнотеоретичних, але залишається досить складне завдання переходу від загальнотеоретичних положень до визначення на основі поєднання теорії та емпірії конкретно-економічних параметрів безпеки.

У цілому монографія підводить загальне теоретичне підґрунтя під конкретно-аспектні дослідження економічної безпеки, що дозволяє вийти на новий системний рівень розробки цієї проблематики. Книга буде корисною як для фахівців, так і для широкого кола читачів, для яких інтерес становлять проблеми економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Гриценко А.А. Архітектура економічної безпеки. — К. : НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2017. — 212 с.
2. Глобалізація і безпека розвитку : моногр. ; [керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус]. — К. : КНЕУ, 2001. — 733 с.

References

1. Grytsenko A.A. *Arkhitektonika Ekonomichnoi Bezpeky* [Architectonics of Economic Security]. Kyiv, NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2017 [in Ukrainian].
2. *Globalizatsiya i Bezpeka Rozvytku* [Globalization and Security of Development]. O.G. Bilorus (Head of the author's team and scientific editor). Kyiv, KNEU, 2001 [in Ukrainian].

Рецензія надійшла до редакції 5 січня 2018 р.
